

Tidskriften Fornvännen

Av Greta Arwidsson

Redaktionen för *Fornvännen* hade från starten 1906 åtagit sig många uppgifter. Dels skulle man förfölja programmen för Akademiens Månadsblad och för Svenska Fornminnesföreningens tidskrift, vars arvtagare *Fornvännen* var, dels skulle man arbeta för en större internationell spridning samt tillgodose den svenska allmänhetens växande intresse för äldre kulturhistoria. Det fanns tydligen också goda grunder för initiativtagarnas optimistiska tro på den humanistiska forskningens stora utvecklingsmöjligheter. De större museerna i landet hade börjat en betydelsefull utveckling och hade liksom Riksantikvarieämbetet behov av allt flera utbildade medarbetare. Vid universiteten hade det också skapats möjlighet till specialstudier inom för kulturforskningen viktiga ämnesområden. Med särskild dispens i varje enskilt fall kunde man till exempel få inräkna "nordisk och jämförande fornkonst" som ämne i filosofisk examen och 1914 tillkom landets första professur i detta ämne.

Konkurrensen om tjänster och meriteringsbehovet blev, vid sidan av forskarnas entusiasm för växande uppgifter, ett incitament till stora avhandlingar och monografier men också till rader av uppsatser och smärre meddelanden. Inom den vid Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museum arbetande forskarkretsen fanns det snart många som uppnådde stort internationellt anseende.

En prioriteringsregel — som gjorde det angeläget för var och en som tog upp en specialforskning eller som gjort en upptäckt av något slag, att fortast möjligt publicera en notis därom — har visserligen aldrig klart accepterats inom den humanistiska forskningen på det sätt, som länge varit helt självklart inom naturvetenskapens olika områden. En viss betydelse ansågs det väl ändå ha bland huma-

nisterna, att den forskare, som arbetade med stora, tidskrävande uppgifter genom uppsatser successivt meddelade erfarenheter till en större krets av kolleger och på detta sätt markerade sitt intresseområde. Genom att alla artiklar i *Fornvännen* försågs med tämligen utförliga sammanfattningar på tyska och senare på engelska blev sådana meddelanden även av betydelse för utomnordisk forskning.

Många av uppsatserna i *Fornvännen* genom årtiondena kan kanske sägas ha denna karaktär av primärmeddelande om nya fynd och pågående forskningsarbeten. När de stora undersökningarna slutligen genomförts och i lyckligaste fall även förts fram till publikation, blev studiet av den fortgående problemdiskussionen i förhandsmeddelandena inte sällan lärorikt som "forskningshandledning" i en tid, då universitetsstuderande i hög grad själva fick söka sig fram i den sparsamma vetenskapliga litteraturen och själva sammanställa sina läroböcker.

De som publicerade artiklar i *Fornvännen* var till en början i stor utsträckning Vitterhetsakademiens tjänstemän, knutna till Statens Historiska Museum och till Riksantikvarieämbetet. Under början av 1900-talet hade dessa tjänstemän av allt att döma goda forskningsmöjligheter. Visserligen tvangs man även på den tiden att bedriva "det vetenskapliga arbetet väsentligen utanför tjänsten" — enligt Riksantikvariens berättelse — men tjänstgöringens längd var kort. Bara 4 timmar dagligen intill 1913 och sedan 6 timmar för ordinarie tjänsteinnehavare och 5 timmar för övriga. Rimligen hade man alltså god tid till egen forskning och till att dessutom delta i ett allmänt folkbildningsarbete. Alla, riksantikvarierna själva ej undantagna, ägnade mycken tid åt föreläsningar på olika håll i landet och åt demonstrationer av museets

samlingar. Härigenom uppnåddes att experternas egna nyvunna erfarenheter av dem själva omsattes till stimulerande lärdom för en stor intresserad allmänhet. Konsten att med enkla ord och utan lärda åthävor framställa fakta kännetecknar därför också i regel de publicerade uppsatserna och gjorde dem lättlästa även utanför kretsen av lärde.

En mycket väsentlig anledning till tidskriftens goda anseende var givetvis dess från starten och framöver rikliga och tekniskt välgjorda bildmaterial. Förutsättningen för detta var att Akademien redan från 1890 hade en för materialritningar särskilt anställd medarbetare i den skicklige konstnären Olof Sörling, som kontinuerligt arbetade med avbildning av Statens Historiska Museums material för de planerade stora materialpublikationerna. För författarna till uppsatserna i *Fornvännen* gick det därför lätt att få "låna" redan färdigställda klichéer eller att få enstaka nya sådana, framställda av samma skickliga tecknare och av väl upptränade xylografer.

Klichématerialet från *Fornvännen* och från flertalet andra av Vitterhetsakademien utgivna publikationer kom för övrigt under en mycket lång tid att spela en särskild roll för yngre forskare och universitetsstulerande, som behövde skaffa sig översikter över vissa fyndmaterial och fyndomständigheter. Avdrag av alla klichéer klistrades nämligen i Antikvariskt Topografiska Arkivet upp i stora pärmböcker, ordnade i kronologisk följd. Bilderna sammanfördes i föremålsgrupper och på varje avdrag fanns påskrift av klichéens löpnummer och uppgift om var bilden publicerats. Sedan Oscar Montelius 1917 utgivit sin systematiska uppordning av sten- och bronsåldersartefakterna och samtidigt fått detta material utställt i en nyordnad sten- och bronsåldersavdelning på Statens Historiska Museum, blev det framför allt järnåldersforskarna som ofta utnyttjade klichéböckerna tills de av utrymmesskäl (!) för några år sedan ställdes undan samtidigt som klichéerna skingrades.

Register till *Fornvännen* har på ett fördömligt sätt publicerats för de första 50 årgångarna 1955 men dessförinnan också ett register för de tidigare årgångarna intill 1923 samt sedan 10-års-register 1933, 1943, 1965 och 1976. Ett studium av dessa register kan ge anledning till några reflektioner. I regel borde uppsatserna ha en ganska begränsad längd men, när vissa forskare hade behov av större utrymme, kunde dessa krav tillmötesgå genom att bidragen uppleldes på flera avsnitt, publicerade i olika häften av en eller flera på varandra följande årgångar (exempelvis Gustaf Hallströms hällristningsstudier, årg. 1907—1909, eller Gunnar Ekholms serie av uppsatser om *Upplands järnålder*, delvis med gemensam rubrik "Uppländska gravfält från äldre järnålder"). Man kunde också genom varierande rubriker göra avsnitt av större artiklar till fristående uppsatser och publicera dem i skilda häften. Särskilt inför väntade ledighetsförklaringar av tjänster kan man avläsa stor aktivitet hos forskarna och många av de uppsatser, som då publicerades, utgjorde viktiga specimen vid konkurrenserna.

Ett mått på vilken vetenskaplig betydelse de i *Fornvännen* publicerade artiklarna haft och fortfarande har, kan möjligen åstadkommas genom en granskning av i vilken utsträckning sådana uppsatser citeras i den vetenskapliga litteraturen. Bara några exempel kan nämnas. Bengt G. Söderberg citerar i sin bok *Svenska kyrkomålningar från medeltiden*, (1951) 20 uppsatser ur *Fornvännen*. I litteraturförteckningen i det stora bebyggelsearkeologiska verket *Vallhagar* från 1955 är 47 av 606 upptagna källor tryckta i *Fornvännen* och i Märta Strömbergs gradualavhandling *Untersuchungen zur jüngeren Eisenzeit in Schonen* (1961) är av totalt 364 citerade verk 51 publicerade i denna tidskrift, alltså 14 %. I den 1977 utgivna tyska upplagan av Märten Stenbergs lärobok *Vorgeschichte Schwedens* förekommer 82 artiklar ur *Fornvännens* årgångar 1907—1973.